

คุณค่าและอิทธิพลของปราสาทแก้วที่มีต่อวิถีชีวิตชาวพุทธ
ในอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
Valure and Influence of Prasat Keaw to the Way of Life
of Buddhists in khwaosinnarin District, Surin Province

พระครูปราสาทสุวรรณกิจ

Phrakhru Prasatsuvannakit

พระคาร์ณ รัตโก/สำราญ

Phra kumron Ratiko/samran

ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

Thanarat Sa-ard-iam

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campas

E-mail: Samkamron7@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 20 ตุลาคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 24 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 24 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

ปราสาทแก้ว เป็นปราสาทขอม ตั้งอยู่ในอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 และเมื่อพระภิกษุชื่อ “พระปลง” ได้มาสร้างวัดและเรียกวัดแห่งนี้ว่า “วัดปราสาทแก้ว” เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและใช้สำหรับประกอบศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นศูนย์กลางความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน การสร้างปราสาทแก้วสำหรับเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อบุญพระปิต จึงเป็นเครื่องสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า และการแสดงความเคารพต่อพระศาสดาด้วย วิถีชีวิตของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ส่วนใหญ่ทำหัตถกรรมผ้าไหมและหัตถกรรมเครื่องประดับเงิน ปะเก้อมหรืออประคำ อันเป็นอัตลักษณ์ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นมากกว่าหลายร้อยปี คุณค่าและอิทธิพลของปราสาทแก้วต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธในอำเภอเขวาสินรินทร์ ใน 3 ด้าน คือ 1) *ด้านจิตใจ* ปราสาทแก้วเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประดิษฐานองค์พระปิต อันเป็นสัญลักษณ์รูปแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวพุทธ 2) *ด้านสังคม* เป็นการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมของชาวพุทธอนุรักษ์ไว้ให้ชนรุ่นหลังสืบไป 3) *ด้านปัญญา* นำหลักคำสอนทาง

พระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นวิธีที่นำไปสู่สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม การคิดเป็นระบบอย่างสร้างสรรค์ มีความถูกต้องตามหลักแห่งเหตุและผลในอริยสัจ 4 รู้ตัว รู้ใจ เรียกว่าเป็น “การดำเนินชีวิตที่ ถูกทาง ถูกต้อง ถูกธรรม” ดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนมุ่งนำเสนอ 3 ประเด็น คือ 1) ประวัติและความสำคัญของปราสาทแก้ว อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์, 2) วิถีชีวิตของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ และ 3) วิเคราะห์คุณค่าและอิทธิพลของปราสาทแก้วต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธในอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ บทความนี้ใช้การศึกษาเชิงเอกสารและลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องแล้วนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

คำสำคัญ: คุณค่า, ปราสาทแก้ว, วิถีชีวิตชาวพุทธ

ABSTRACT

Prasat Keaw is a Khmer castle located in Khwao Sinrin district, Surin Province. It was built around the 16th-18th century. On this connection, a Buddhist monk named “Phra Palong” built the temple and called it “Wat Prasat Keaw” (Prasat Keaw Temple) for enshrining the Buddha’s statue and be used for Buddhist ordinances as well as a center for Buddhist faith. The creation of Prasat Keaw for the site of the Buddha statue called Luang Pho Phra Perd is a central point for remembering Buddha and paying homage to the Triple Gem. The Khwao Sinrin district lifestyle, Surin province, mostly makes silk crafts and silver jewelry crafts, garments, or rosaries. This unique identity was local wisdom passed down from ancestors from generation to generation over hundreds of years. Prasat Keaw’s value and influence on the Buddhist way of life in the Khwao Sinrin district, Surin Province in three areas: 1) psychologically: Prasat Keaw is a sacred place, enshrining the Buddha statue “Phra Perd,” which is a reliance on the Buddhist faiths, 2) socially: continuing Buddhist cultural traditions for generations to generations, and 3) wisdom area: it to applied the Buddhist doctrine in everyday life, which is the way that leads to the Right view (*Sammaditthi*): consensus, systematic creative thinking. Accurate according to the principles of cause and effect in the Four Noble Truth (*Ariyasacca*), knowing what is right? What is wrong? It’s called “the right way of living, right, right, righteous.” Therefore, in this article, the authors aim to present 3 points: 1) the history and importance of Prasat Keaw Khwao Sinrin district, Surin province, 2) the lifestyle of the Khwao Sinrin district, Surin province, and 3) analyze the value and influence of glass castles on the Buddhist way of life in the Khwao Sinrin district, Surin province. The documentaries and indebt interviews were used-presentation with descriptive-analytical methods.

Keywords: Value, Prasat Keaw, Buddhist way of life

1. บทนำ

หากย้อนกาลเวลาไปยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากหลักฐานโบราณคดีที่ขุดค้นพบและที่ปรากฏในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ ยังพบแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของชุมชนโบราณยุคโลหะตอนปลายเป็นจำนวนมาก อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ และการปกครอง มีคูเมืองสามชั้นและปราสาทหินที่เก่าแก่ที่สุด และมากที่สุดในประเทศไทย ที่สร้างมาในช่วง พุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “อาณาจักรเจนละ” แห่งที่ราบลุ่มตอนกลางของแม่น้ำมูลโดยเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขาย และการประกอบศาสนกิจ ระหว่างดินแดนภาคตะวันตก และที่ลุ่มต่ำด้านทิศใต้และทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเทือกเขาพนมดงรัก จนกระทั่งสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้มีการอพยพของชนหลายเผ่าที่แตกต่างกันเข้ามาตั้งชุมชนขึ้นใหม่ โดยมีชนเผ่า “ส่วย กวย กวย” เป็นกลุ่มแรก และต่อมาจึงมีชนกลุ่มอื่น เช่น เขมร ลาว ไทย และจีน ตามมาในยุคหลัง จึงทำให้จังหวัดสุรินทร์ มีทั้งศิลปวัฒนธรรม และประเพณีที่หลากหลาย (สารจากผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์, 2556: 4)

โดยเฉพาะแหล่งชุมชนโบราณบ้านพระปิต ตั้งอยู่ที่บ้านพระปิต หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านแร่ อำเภอ เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏร่องรอยหลักฐาน การอยู่อาศัยของมนุษย์ มาหลายยุคหลายสมัย นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงเรื่องราวในสมัยนี้ก็คือ การสร้างปราสาทแก้ว โดยสร้างซ้อนทับปราสาทเขมรที่มีอยู่เดิม ในรูปแบบศิลปกรรมแบบล้านช้างหรือพื้นถิ่นอีสาน ซึ่งร่วมสมัยกับอยุธยา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 เป็นปราสาทหรือธาตุที่สร้างสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งในภาษาอีสานเรียกว่า “อุบลมุง” สำหรับพระพุทธรูปที่กล่าวถึงนี้ก็คือ พระปิต และพระเสี่ยงทาย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลาทราย มีพุทธลักษณะที่เป็นศิลปกรรมแบบล้านช้างผสมผสานกับรูปแบบท้องถิ่น จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะที่เป็นศิลปะพื้นถิ่น เป็นที่น่าสังเกตว่าปราสาทแก้ว รวมถึงปราสาทอื่นๆ ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ที่สร้างขึ้นในระยะเวลาเดียวกันนี้เช่น ปราสาทเมืองที ปราสาททอง ปราสาทตระเปียงเตีย และปราสาทตามอย ล้วนมีลักษณะรูปทรงที่แปลกแตกต่างไปจากธาตุในแถบภาคอีสานตอนบน ซึ่งนิยมสร้างพระธาตุในทรงสี่เหลี่ยมยอดสอบ เช่น พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม หรือพระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมความนิยมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ อาจเป็นไปได้ว่าในพื้นที่แถบนี้มีปราสาทแบบเขมรอยู่เดิมเป็นจำนวนมากจึงมีการสร้างเลียนแบบของเก่า หากแต่เทคนิคการสร้างและฝีมือช่างต่างกันมาก จึงทำให้เห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจนระหว่างปราสาทเขมร และปราสาทที่สร้างในสมัยหลังอีกประการหนึ่ง คงเป็นเพราะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันคือ ในแถบภาคอีสานตอนบนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ส่วนทางภาคอีสานตอนล่างเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย (กวย) และเขมรนั่นเอง (ภานุวัฒน์ เอื้อสาลย์, 2545: 24)

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงเรื่องราวในการสร้างปราสาทแก้ว และตำนานแหล่งชุมชนโบราณบ้านพระปิต จึงทำให้คณะผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาของปราสาทแก้ว เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาภูมิหลังร่องรอยประวัติศาสตร์ของศิลปวัฒนธรรมไม่ให้สูญหายหรือถูกกลืนไปกับวัฒนธรรมสมัยใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์อย่างเช่นปัจจุบัน

2. แนวคิดเรื่องการสร้างปราสาทขอม

ความหมายคำว่า “ปราสาท” คำว่า “ปราสาท” (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครมคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้นเป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์ แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา ดังนั้น ปราสาทจึงหมายถึง อาคารที่เป็นศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ใช่ พระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือ ปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุ ที่มั่นคงแข็งแรงประเภทอิฐหรือหิน ส่วนพระราชมณเฑียร ที่ประทับของพระมหากษัตริย์สร้างด้วยไม้ทั้งสิ้น

“ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอม หรือเขมรโบราณ เพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนาในกายมหายาน ส่วนคำว่า “ปราสาทขอมในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอม ที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนา และงานศิลปกรรมขอมมาสร้าง โดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรมขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่า เมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางของขอมในประเทศไทย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่าง ที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “ศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย” เพราะเป็นคำรวมที่ครอบคลุมพื้นที่และระยะเวลามากกว่า กล่าวคือ พื้นที่ของประเทศไทย ที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18

ที่มาของรูปแบบ อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้น มีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา เรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น 2 สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคาร จำลองจากรูปแบบของปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่า ได้รับอิทธิพลของทรงศิขร จากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้น ส่งอิทธิพลมายังศิลปะขวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง 2 สายวัฒนธรรมมาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2558: 2)

คติการสร้าง การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาท จึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการ

จำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน

ความสำคัญ ด้วยเหตุที่ปราสาทขอม คือ ศูนย์กลางของจักรวาล ดังนั้น ตัวปราสาท และเขต ศาสนสถาน จึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น การสร้างน้ำรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สร้างแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้างสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำสำหรับชุมชนในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การสร้างปราสาท จึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วต้องสร้างขึ้น เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษหรือให้แก่พระองค์เอง และสร้างบารายให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย

ความเกี่ยวเนื่องระหว่างปราสาทกับศาสนา โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอม จะสร้างขึ้น เนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่ง หรือบางสมัยเท่านั้นที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น ปราสาทที่สร้างขึ้นในศิลปะแบบบายนทั้งหมด เพราะในขณะนั้นมีการเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา นิกายมหายานแล้ว วิธีสังเกตว่าศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาและลัทธิใดดูได้จากรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะจะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุด ในส่วนของปราสาทที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น 2 ลัทธิ ได้แก่ “ไศวนิกาย” คือ การบูชาพระอิศวรหรือพระศิวะเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง และ “ไวษณพนิกาย” คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิष्ณุเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทนครวัด ส่วนปราสาทหินพิมาย และกลุ่มปราสาทรุ่นหลัง ในศิลปะแบบบายนที่พบทางภาคกลางของประเทศไทยทั้งหมดนั้น สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2558: 1)

กล่าวโดยสรุป คำว่า “ปราสาท” หมายถึง อาคารที่เป็นศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานรูปเคารพและ การทำพิธีกรรมทางศาสนา ปราสาทขอม เป็นศูนย์กลางของจักรวาล หรือเป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน เขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งศาสนสถานในแต่ละแห่งนั้น รูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญหรือภาพเล่าเรื่องบนทับหลังจะเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกได้ว่าสร้างขึ้นในศาสนาและลัทธิใด

3. ประวัติและความสำคัญของปราสาทแก้ว อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

ปราสาทพระปิต (ปราสาทแก้ว) บ้านพระปิต ตั้งอยู่ที่ ตำบลบ้านแร่ อำเภอ เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ การเดินทางจากตัวเมืองสุรินทร์ ไปตามทางหลวงหมายเลข 214 (สุรินทร์-จอมพระ) เมื่อถึงบ้านนาเกาช่วงหลักกิโลเมตรที่ 9 ให้เลี้ยวขวาตรงเข้าไปอีกประมาณ 7 กิโลเมตร เมื่อพบแนวคูน้ำคันดินบ้านพระปิตให้เลี้ยวซ้ายเข้าไปไม่กี่ป้ายบอกทางเป็นระยะไปจนถึงวัดปราสาทแก้ว

ปราสาทพระปิต (ปราสาทแก้ว) ตั้งอยู่บริเวณวัด มีเสนาสนะ และอาคารของวัด ตั้งอยู่รายรอบ บริเวณนี้เป็นเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดิน ล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ประมาณ 800 x 1,000 เมตร มีคูน้ำ 2 ชั้น คันดิน 3 ชั้น ซึ่งสูงกว่าพื้นที่โดยรอบ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาและสาระสำคัญ ดังนี้ (สารจาก ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์, 2556: 48)

ประวัติความเป็นมา ตำนานพระปิต เล่าว่า ชาวส่วย (กูย) คนหนึ่ง อาศัย อยู่ที่จอมพระวันหนึ่ง ออกไปหาขุดมันในป่า และได้พลั้งมือทำร้ายกวางตัวหนึ่งซึ่งมีกระดิ่งทองห้อยคอจนบาดเจ็บ ที่ขาข้างขวา ชาวส่วยนั้นพร้อมกับพวกได้ติดตามรอยเลือด กวางผ่านบ้านแสร้อ บ้านฉนเพล บ้านเมืองที่ จนพลัดเข้าไปใน ปราสาทร้างกลางป่า ในนั้นมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ซึ่งมีรอยคราบเลือดที่พระขงฆ์ข้างขวา ชาวส่วยต่างตกใจ ร้องขึ้นว่า “พระปิต พระปิต” ซึ่งเป็นภาษาส่วย แปลว่า พระใหญ่ และคำร้องนี้ก็ได้กลายเป็นชื่อของปราสาท และหมู่บ้านมาจนทุกวันนี้ สำหรับชื่อเรียก ปราสาทแก้ว เกิดจากพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระปลง ได้มาสร้างวัด และเรียกวัดแห่งนี้ว่า วัดปราสาทแก้ว ซึ่งสอดคล้องกับปราสาททอง บ้านแสร้อ ที่ตั้งอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งใกล้ๆ กัน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ปราสาทพระปิต ประกอบด้วยปราสาทประธานก่ออิฐสอปูน (นำปูนสอ มาเชื่อมอิฐหรือหินให้ติดกัน) ตั้งอยู่บนฐานอิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งถูกปรับปรุงให้เป็นวิหาร (หรืออุโบสถ) ในสมัยหลัง นอกจากนี้ยังพบซากโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีรายละเอียด ดังนี้

ปราสาทประธาน ก่ออิฐสอปูนแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม จตุรัสย่อมุมทางด้านทิศตะวันออกก่อเป็นซุ้มภายใน ประดิษฐานพระพุทธรูปนามว่า หลวงพ่อพระปิต ปราสาทประธานตั้งอยู่บนฐานชิดเข้าไปทางด้านในหรือทาง ทิศตะวันตก ฐานนี้ก่ออิฐแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะการก่ออิฐเป็นแบบอิงลิชบอนด์ (English Bond) คือ แบบที่ใช้ด้านกว้างและด้านยาวของอิฐก่อสลับขึ้นกัน (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2524: 268) มีศิลาแลง ประกอบอยู่ที่ฐานล่างมีบันไดอยู่ทางด้านหน้า (ทิศตะวันออก) 2 ทาง และมีหลังคาสังกะสีคลุม ผนังทั้งสี่ด้าน

เป็นไม้ระแนงแนวตั้ง เจ้าอาวาสวัดเล่าว่า บริเวณรอบๆ เคยมีศิลาแลงปักอยู่ใช้เป็นพัทธสีมา (ลูกนิมิต) ปัจจุบันเหลือหลักฐานที่มุดด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซากโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลง แผนผังเป็นรูป สี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน พบใบเสมาศิลาแลงตั้งอยู่บนฐานนี้ ปัจจุบันบนซากโบราณสถานนี้มีการนำปูนซีเมนต์มาโบกทับแล้วสร้างเป็นรูปปั้น “ท่านเจ้าปู่ศุข” ตามความเชื่อของท้องถิ่นและสร้างอาคารโถงมีหลังคาคลุมไว้ (สัมภาษณ์ พระครูสถิตวรรัตน์ ฐานวโร, 2564)

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ ปราสาทพระปิต ตั้งอยู่ภายในเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดิน ล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม ในปี พ.ศ. 2546 ชาวบ้านได้ขุดพบโครงกระดูกมนุษย์ ผังร่วมกับภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก และเครื่องสำริดสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคเหล็ก อายุราว 2,500-1,500 ปีมาแล้ว ภายในบริเวณเมืองโบราณแห่งนี้ ได้พบเศษภาชนะ ดินเผาทั้งแบบเนื้อดินธรรมดาสีขาว (แบบทุ่งกุลารุ) ภาชนะ ดินเผาเนื้อแกร่ง เคลือบสีน้ำตาล (แบบเครื่องถ้วยลพบุรี) เครื่องมือเหล็ก ประติมากรรมสำริด ได้แก่ ประติมากรรมสำริด รูปสตรียืนถือดอกบัวทั้งสองพระหัตถ์ สังข์สำริด ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ สำหรับโบราณวัตถุที่แสดงถึงชุมชนท้องถิ่น ในวัฒนธรรมแบบล้านช้างคือ พระพุทธรูป “พระปิต” ศิลาทรายสีแดง ขัดสมาธิเพชร (พระเศียรปั้นต่อใหม่) และพระพุทธรูป “พระเสียงหาย” ขัดสมาธิราบ พระเศียรทรงเทริด รัศมีรูปกลีบบัวหงาย

ความสำคัญของแหล่งทางประวัติศาสตร์โบราณคดี พื้นที่บริเวณปราสาทพระปิต มีหลักฐานการอยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ดังปรากฏหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์และเครื่องมือเครื่องใช้สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนในวัฒนธรรมขอม มีการสร้างปราสาทพระปิตเป็นปราสาทขอม ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 และต่อมาได้มีการซ่อมแซมดัดแปลงปราสาทขอมให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสร้างอาคารมีหลังคาคลุม ในสมัยอยุธยาตอนปลาย-ต้นรัตนโกสินทร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 หรือที่มักเรียกกันว่า วัฒนธรรมแบบล้านช้าง จนกระทั่งปัจจุบันทางวัด และชุมชนยังคงใช้ประโยชน์ของปราสาทพระปิต เป็นอุโบสถสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

กล่าวโดยสรุป ปราสาทแก้วเกิดจากพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ พระปลง ได้มาสร้างวัดและเรียกวัดแห่งนี้ว่า วัดปราสาทแก้ว หรือปราสาทพระปิต ตั้งอยู่ภายในเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดิน ล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยม พื้นที่บริเวณปราสาทพระปิต มีหลักฐานการอยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนในวัฒนธรรมขอม มีการสร้างปราสาทพระปิตเป็นปราสาทขอม ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 และต่อมาได้มีการซ่อมแซมดัดแปลงปรับปรุงให้เป็นวิหาร (หรืออุโบสถ) ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่พระปิต สร้างอาคารมีหลังคาคลุม ในราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 จนกระทั่งปัจจุบันทางวัดและชุมชน ยังคงใช้ประโยชน์ของปราสาทพระปิต เป็นอุโบสถสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

4. วิถีชีวิตของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

เขวาสินรินทร์ [เขวา-สิน-นะ-ริน] เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ คำว่า “เขวา” อ่านว่า ขะ-หาว เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ลักษณะลำต้นสูงอายุยืน นิยมใช้ทำเครื่องใช้ที่เป็นสิริมงคล เช่น อาสนสงฆ์ พานไม้ ถาดไม้ ส่วนคำว่า “สินรินทร์” เป็นชื่อของ “ขุนสินรินทร์บำรุง” ซึ่งเป็นกำนันคนแรกของตำบลเขวาสินรินทร์ จึงได้รวมชื่อเป็น “เขวาสินรินทร์” (ชุมชนเขวาสินรินทร์, 2564: 1-2)

ท้องที่อำเภอเขวาสินรินทร์ เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเมืองสุรินทร์ ทางราชการได้แบ่งพื้นที่การปกครองออกมาตั้งเป็น กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2539 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 15 กรกฎาคม ปีเดียวกัน ต่อมาในวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็น อำเภอเขวาสินรินทร์ โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 8 กันยายน ปีเดียวกัน

1) ที่ตั้งและอาณาเขตอำเภอเขวาสินรินทร์

ตั้งอยู่ทางตอนกลางตอนไปทางทิศตะวันตกของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอจอมพระ ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอศีขรภูมิ ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเมืองสุรินทร์ ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองสุรินทร์ (สารานุกรมเสรี, 2564: 1)

2) การแบ่งเขตการปกครอง

การปกครองส่วนภูมิภาค อำเภอเขวาสินรินทร์ แบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น 5 ตำบล 55 หมู่บ้าน ได้แก่ (1) เขวาสินรินทร์ 11 หมู่บ้าน (2) บึง 11 หมู่บ้าน (3) ตาถูก 10 หมู่บ้าน (4) ปราสาททอง 13 หมู่บ้าน (5) บ้านแร่ 10 หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่น ท้องที่อำเภอเขวาสินรินทร์ประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 5 แห่ง ได้แก่ เทศบาลตำบลเขวาสินรินทร์ ครอบคลุมพื้นที่ ตำบลเขวาสินรินทร์ทั้งตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลบึง ครอบคลุมพื้นที่ ตำบลบึงทั้งตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลตาถูก ครอบคลุมพื้นที่ ตำบลตาถูกทั้งตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลปราสาททอง ครอบคลุมพื้นที่ ตำบลปราสาททองทั้งตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแร่ ครอบคลุมพื้นที่ ตำบลบ้านแร่ทั้งตำบล

3) ข้อมูลสถิติ พื้นที่ 193.135 ตร.กม. ประชากร 35,189 คน (พ.ศ. 2556) ความหนาแน่น 184.10 คน/ตร.กม. ที่ว่าการอำเภอเขวาสินรินทร์ตั้งอยู่ เลขที่ 229 หมู่ที่ 1 ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอ เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

4) คำขวัญประจำอำเภอ

“เขวาสินรินทร์	ดินแดนหัตถกรรม
เลิศล้ำภูมิปัญญา	ตระการตาผ้าไหม
ระบือไกลประคำสวย	ร่ำรวยประเพณี
มีปราสาทโบราณ	สืบสานเพลงกันตรึม”

ชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ มีความสามัคคีและพึ่งพาอาศัยกัน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจละการทำบุญในเทศกาล ประชาชนปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ผู้สูงอายุได้รับการดูแลเป็นอย่างดี โดยภาพรวมของอำเภอแล้ว ครอบครัวมีความอบอุ่น ขณะเดียวกันมีบางส่วนที่ผู้สูงอายุยังต้องทำงานช่วยเหลือครอบครัว เลี้ยงดูหลาน ที่พ่อแม่ต้องไปทำงานต่างถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ได้แก่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันแชนโฆนตา (สารทเขมร) วันสารทไทย และวันออกพรรษา (คณะกรรมการบริหารงานอำเภอเขวาสินรินทร์, 2564: 3-9) และในบริบทที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ คือ ประเพณีวัฒนธรรม เช่น

ประเพณีงานเดือนห้า เป็นประเพณีที่มีมาแต่โบราณที่ประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ในวันขึ้น 1 ค่ำของเดือนห้า ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของทางจันทรคติ (วันสงกรานต์) ทุกครัวเรือนจะพากันหยุดงานโดยพร้อมเพรียงกัน มีกำหนด 3 วันเพื่อพักผ่อน และไปนมัสการพระพุทธบาทจำลองเขาสวาย ซึ่งได้จำลองจากพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี พอถึงวันขึ้น 14 ค่ำ จะมีพิธีก่อเจดีย์ทรายตามวัดวาอารามทั่วๆ ไป มีพระสงฆ์สวดมนต์ฉลองเจดีย์ทราย และมีการละเล่นต่างๆ เช่น รำกระโทบสาก เป็นต้น พอรุ่งเช้าในวันขึ้น 15 ค่ำ มีการทำบุญตักบาตรอย่างพร้อมเพรียงกัน และจากวันแรม 1 ค่ำเป็นต้นไปตามประเพณีให้หยุด

งานเดือนสิบ โดยทั่วๆ ไป เรียกว่า "วันสารท" มี 2 ระยะ ในระยะแรกตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ประชาชนจะพากันไปทำบุญตักบาตรที่วัด ในระยะหลังตรงกับวันขึ้น 14 ค่ำ สำหรับในวันนี้ทุกครัวเรือนจะทำพิธีเซ่นไหว้เรียกวิญญาณของญาติพี่น้องที่ได้ล้มตายไปแล้วให้มารับของทาน เป็นต้นว่า ขนมมณเฑียรและสิ่งของต่างๆ พิธีอย่างนี้ชาวบ้านเรียกว่า "แซนโฎนตา" กลางคืนไปฟังพระสวดที่วัด มีการทำบุญกวาดน้ำอุทิศส่วนกุศลผลบุญต่างๆ ให้ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว รุ่งเช้าในวันแรม 15 ค่ำ ไปทำบุญตักบาตรที่วัดโดยพร้อมเพรียงกัน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, 2564: 1)

ชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ นอกจากประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักแล้ว ยังมีการทำหัตถกรรมทอผ้าไหม ผลิตภัณฑ์จากผ้าไหม หัตถกรรมเครื่องเงิน ทอง นาค เป็นหัตถกรรม OTOP ระดับ 5 ดาว ที่ส่งเสริมรายได้ให้ประชาชน มีมูลค่าการขายปีละประมาณ 50 ล้านบาท และยังเป็นการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งในด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หัตถกรรม และแหล่งโบราณสถานที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยขอมโบราณ ดังปรากฏหลักฐานการเป็นชุมชนโบราณอยู่ในหลายที่ของอำเภอเขวาสินรินทร์ (คณะกรรมการบริหารงานอำเภอเขวาสินรินทร์, 2564: 8)

ในการทำหัตถกรรมทอผ้าไหม ได้มีโครงการผ้าไหมทอมือกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้าน เขวาสินรินทร์ บ้านโชค และบ้านสอ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ผ้าทอกับเศรษฐกิจในชุมชนเขวาสินรินทร์...ในยุครุ่งเรืองของเศรษฐกิจการทอผ้าคือ ช่วงที่มีโครงการสินค้า OTOP ของภาครัฐเข้ามาทำให้เกิดการสร้างรายได้แก่คนในชุมชน สินค้าผ้าไหมและเครื่องเงินเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านผู้หญิงวัยกลางคนจนถึงผู้สูงอายุ จึงใช้เวลาว่างจากการทำงานมาทอผ้า เพื่อส่งให้กับร้านค้า OTOP และผู้สนใจทางอำเภอเขวาสินรินทร์ ได้นำวัฒนธรรมการทอผ้า ตลอดจนหัตถกรรมเครื่องเงินมาส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยจัดงานเทศกาลชื่อว่า "นุ่งผ้าไหม ใส่ประเพณี เรือมกันตรึม" เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเชิดชูคุณค่า นับได้ว่าผ้าไหมเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจและสินค้าทางวัฒนธรรมที่สร้างอัตลักษณ์ อาชีพ และรายได้ให้กับคนในชุมชนเรื่อยมา (คลังข้อมูลชุมชน, 2564: 4)

หมู่บ้านเครื่องเงินเขวาสินรินทร์ ยังเป็นชุมชนแรกๆ ที่เป็นต้นแบบในการทำเครื่องเงิน ทองเหลือง และมีลายเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งในปัจจุบันได้มีการรวบรวมเครือข่ายและผู้ผลิต โดยมีสมาชิกครอบคลุมทุกหมู่บ้าน เกือบทุกหลังคาเรือนเขวาสินรินทร์มีผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อในเรื่องของประคำสายและเครื่องเงิน โดยเครื่องเงินเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความงดงามและมีคุณภาพจนเป็นที่ยอมรับ ปัจจุบันพบว่า ตำบลเขวาสินรินทร์ นั้นเป็นพื้นที่แห่งเดียวในโลกที่มีการผลิตลูกประคำมรดกทางภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ จึงเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่สืบไป (ประจำแห่ง เขวาสินรินทร์ 3, 2564: 2)

สรุป วิถีชีวิตของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ อยู่บนพื้นฐานขององค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อและศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นสาระสำคัญของวิถีชีวิตชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ คือ ประเพณีวัฒนธรรม ได้แก่ หัตถกรรมผ้าไหม และหัตถกรรมเครื่องประดับเงิน ทองเหลือง ปะเก้อมหรือประคำ อันเป็นอัตลักษณ์ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นมากกว่าหลายร้อยปี สินค้าผ้าไหมและเครื่องเงินจึงเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นอย่างแพร่หลาย ทำให้ผู้คนสนใจมากขึ้น ทางอำเภอเขวาสินรินทร์ จึงได้นำวัฒนธรรมการทอผ้าตลอดจนหัตถกรรมเครื่องเงิน มาส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในชุมชน โดยจัดงานเทศกาลชื่อว่า “นุ่งผ้าไหมใส่ประเก้อม เรือกันตรึม” เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเชิดชูคุณค่า นับได้ว่าผ้าไหมและเครื่องเงินเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจและสินค้าทางวัฒนธรรมที่สร้างอัตลักษณ์ อาชีพ และรายได้ให้กับคนในชุมชนมาจนถึงปัจจุบันนี้

5. คุณค่าและอิทธิพลของปราสาทแก้วต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธในอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษา สามารถนำไปวิเคราะห์และสรุปได้ใน 3 ด้าน คือ ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

คุณค่าและอิทธิพลด้านจิตใจ จากการศึกษาพบว่า “การสร้างปราสาทพระปิด (ปราสาทแก้ว) ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 และต่อมาได้มีการซ่อมแซมดัดแปลงปรับปรุงให้เป็นวิหาร (หรืออุโบสถ) ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่พระปิด..” ดังนั้น พระพุทธรูปหลวงพ่พระปิดในปราสาทแก้ว จึงเป็นเครื่องสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธรูป เป็นการสร้างตามแนวคิดในเรื่องพุทธเจดีย์ 4 ตามนัย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมาย “เจดีย์ 4 (สิ่งที่ก่อขึ้น, ที่เคารพบูชา, สิ่งที่เตือนใจให้ระลึกถึง, ในที่นี้หมายถึง สถานที่หรือสิ่งที่เคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปศาสนา เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือ พุทธเจดีย์ 1. ธาตุเจดีย์ (เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ) 2. บริโภคเจดีย์ (เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบหมายถึงต้นโพธิ์ อย่างกว้างหมายถึงสังเวชนียสถาน 4 ตลอดจนสิ่งทั้งปวงที่พระพุทธรูปเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น) 3. ธรรมเจดีย์ (เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจางสมุปบาท เป็นต้น) 4. อุทเทสิกเจดีย์ (เจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธรูป ได้แก่ พระพุทธรูป) และ เสนอ นิลเดช (2544: 153) พระพุทธรูปจัดเป็นอุทเทสิกเจดีย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2550: 12) “เป็นการสร้างเพื่อยกย่องบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักมงคลสูตร นอกจากนี้ การบูชาพระพุทธรูปในฐานะองค์แทนของ พระพุทธรูปเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในหลักการธรรม 6 ประการ ได้แก่ สัตถุการวตา คือ การแสดงความเคารพต่อพระศาสดาด้วย”

ในกรณีชาวอำเภอเขวาสินรินทร์และชาวพุทธ ได้มาบูชากราบไหว้ขอพร บนบาน พระพุทธรูปหลวงพ่พระปิดที่ประดิษฐานที่ปราสาทแก้ว และเสี่ยงทายกับพระเสี่ยงทาย (พระปิดองค์เล็ก) อย่างไม่ขาดสายทำให้เกิดคุณค่าและอิทธิพลด้านจิตใจ 2 ประการ คือ 1) ปราสาทแก้วเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสร้างตามแนวคิดในเรื่องพุทธเจดีย์ 4 และเป็นที่ประดิษฐานองค์พระปิด จึงเป็นเครื่องสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าอันเป็นสัญลักษณ์รูปแทนของพระพุทธรูป ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวพุทธ 2) ทำให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต ในการทำความดีละเว้นความชั่ว ซึ่งเป็นคุณค่าในเชิงอารมณ์ ดังเช่น ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าของ Sweeney, J. C., & Soutar, G. N. (2001: 203-220) “การประเมินการรับรู้คุณค่าจากประสบการณ์การบริโภคของ

ผู้บริโภครู้จัก ขยายสู่องค์ประกอบอีกหลายมิติ อาทิ...คุณค่าเชิงอารมณ์ (Emotional Value)” และเป็นความเชื่อทางศาสนาของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์และชาวพุทธ เป็นไปตามแนวคิดของ **สามารถ เตชะวงศ์** (2545: 45) กล่าวว่า “ความเชื่อและศาสนา คือ การยอมรับสิ่งต่างๆ ที่ได้ยินได้เห็นจากข้อมูลต่างๆ หรือเกิดจากประสบการณ์ตรงของบุคคลอย่างสม่ำเสมอความเชื่อเกิดจากการเรียนรู้หรือการถ่ายทอดจากบุคคลหนึ่งสู่บุคคลหนึ่ง ซึ่งจะส่งผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนในสังคมตามระบบคิดของบุคคล เมื่อคนในสังคมมีความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ความเชื่อจะเป็นตัวกำหนดให้บุคคลนั้นปฏิบัติตามสิ่งที่ตนเชื่อ ทั้งๆ ที่บางครั้งความเชื่อนั้นไม่อยู่บนฐานของความเป็นจริงก็ตาม เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้มีการประกอบพิธีบวงสรวงบูชา และประเพณีตามกฎตามครรลองของสังคมเกิดการยอมรับและกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชน และมีการเปลี่ยนแปลงผสมผสานไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของสังคมด้วย”

คุณค่าและอิทธิพลด้านสังคม การสร้างปราสาทพระปิด (ปราสาทแก้ว) ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่พระปิด ซึ่งชาวอำเภอเขวาสินรินทร์และชาวพุทธ ได้มาบูชากราบไหว้ ขอพร บนบาน พระพุทธรูปหลวงพ่พระปิดในปราสาทแก้ว และเสี่ยงทายกับพระเสี่ยงทาย (พระปิดองค์เล็ก) ประดิษฐานที่ศาลาการเปรียญของวัดแล้ว ได้รับผลคำทำนายอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนั้น ในประเด็นนี้ **คณะกรรมการบริหารงานอำเภอเขวาสินรินทร์** (2564: 13) ได้ให้ข้อมูลว่า “ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ได้แก่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันแชนโฆนตา (สารทเขมร) วันสารทไทย และวันออกพรรษา เป็นต้น ทำให้เกิดคุณค่าและอิทธิพลด้านสังคม 2 ประการ คือ 1) การสืบสานประเพณีวัฒนธรรม เช่น ในวันสงกรานต์ จะมีการก่อเจดีย์ทรายในวัดปราสาทแก้ว และตามวัดทั่วไปในอำเภอเขวาสินรินทร์ เป็นการสืบสานประเพณีวัฒนธรรมอนุรักษ์ไว้ให้ชนรุ่นหลัง ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ **ประเวศ วะสี** (2547: 313) กล่าวว่า “วิถีชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ต่างกลุ่มต่างสังคม ต่างก็มีรูปแบบทางวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น ทำให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณี และจารีตที่แตกต่างกันออกไป” และ **ศรีศักร วัลลิโภดม** (2544: 125) “คนแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชนต่างมีวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่จะต้องดำรงอยู่ร่วมกัน วิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มนั้นก็เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกัน การปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมท้องถิ่นที่มนุษย์เข้าไปตั้งหลักแหล่ง อยู่อาศัยและทำมาหากิน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ลอยๆ และ หยดนิ่ง หากแต่สัมพันธ์กับบริบททางสังคม เวลา สถานที่ หรืออีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมก็คือ วิถีการดำรงชีวิตของกลุ่มคน ซึ่งมีความหลากหลายสะท้อนให้เห็นศักยภาพของมนุษย์ที่ไม่ถูกแต่ต้อง โดยกลไกของตลาดหรือกลไกของรัฐเป็นศักยภาพของมนุษย์ที่คิดวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อดำรงชีวิตรอดร่วมกัน” 2) ทำให้เกิดความสามัคคี เช่น วันแชนโฆนตา (สารทเขมร) ชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ ได้ทำบุญกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่บรรพบุรุษ และญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ทำบุญตักบาตรที่วัดปราสาทแก้วโดยพร้อมเพรียงกันทำให้เกิดความสามัคคีในครอบครัว อันจะส่งผลให้เกิดความสามัคคีในสังคมและประเทศชาติต่อไป เป็นไปนัยความหมายของ **ประเวศ วะสี** (2547: 374) “ความสัมพันธ์ทางสังคม มนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะดำรงชีวิตอย่างโดดเดี่ยวอยู่ลำพังไม่ได้ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในลักษณะเป็น กลุ่มมีความสัมพันธ์ต่อกันใกล้ชิดจนเกิดเป็นครอบครัว กลุ่มเครือญาติและชุมชน สิ่งเหล่านี้คือความสัมพันธ์ทางสังคม” และใน **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน** (2536: 1) ได้กล่าวถึง “ในการดำรงชีวิตของมนุษย์เมื่อรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน เป็นเมือง

เป็นประเทศ ความจำเป็นที่จะต้องมีการเรียบเรียงข้อบังคับของกลุ่มคนเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้น สำหรับให้ทุกคนในสังคมถือเป็นแนวทางปฏิบัติคือ สิ่งที่เราเรียกว่า กฎหมาย กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสงบสุขของสังคม จะกำหนดแนวทางให้คนในสังคมไม่เบียดเบียนกัน เคารพสิทธิเสรีภาพซึ่งกันและกัน ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามต้องได้รับโทษจากผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจ จะสัมพันธ์กันในประเด็น “..ชนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอำเภอเขวาสินรินทร์ ทำให้เกิดความสามัคคีในครอบครัว อันจะส่งผลให้เกิดความสามัคคีในสังคม และประเทศชาติต่อไป” เมื่อมีความสามัคคีแล้ว มนุษย์ย่อมมีความสมัคสมานกัน ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคมอันจะก่อให้เกิดความไม่สงบสุขหรือการกระทำอันเป็นความผิดตามกฎหมายบ้านเมืองได้ ดังนั้น ความสามัคคีจึงมีความสำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม

คุณค่าและอิทธิพลด้านปัญญา ชาวอำเภอเขวาสินรินทร์และชาวพุทธ เมื่อได้มาบูชากราบไหว้ขอพรบนบาน พระพุทธรูปหลวงพ่อบุญรอดในปราสาทแก้วและเสี่ยงทายกับพระเสี่ยงทาย นอกจากสักการบูชากราบไหว้องค์พระปิดแล้ว ยังได้ทำบุญ ฟังเทศน์ สวดมนต์ ทำให้เกิดความศรัทธาในบุญกุศล และหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในบทสวดมนต์ รวมถึงทราบความหมายของหลักธรรม และแนวปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา มีอานิสงส์ทำให้เกิดปัญญานำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นวิถีที่นำไปสู่สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม การคิดเป็นระบบอย่างสร้างสรรค์ มีความถูกต้องตามหลักแห่งเหตุและผลในอริยสัจ 4 รู้ดีรู้ชั่ว เรียกว่าเป็น “การดำเนินชีวิตที่ ถูกทาง ถูกต้อง ถูกธรรม” ดังเช่นใน**พระไตรปิฎก ลิกขาสสูตร** ความว่า “ ภิกษุทั้งหลาย...ฐานะ 5 ประการ...คือ 1. มีศรัทธาในกุศลธรรม 2. มีhiriในกุศลธรรม 3. มีโอตตปเปในกุศลธรรม 4. มีวิริยะในกุศลธรรม 5. มีปัญญาในกุศลธรรม...” (อง.ปญจก. (ไทย) 22/5/7-8) และใน**ติฐานสูตร** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีศรัทธาเลื่อมใสพึงทราบได้โดยฐานะ 3 ประการ ฐานะ 3 ประการ อะไรบ้าง คือ 1. เป็นผู้ปรารถนาที่จะเห็นท่านผู้มีศีล 2. เป็นผู้ปรารถนาที่จะฟังสัทธรรม 3. เป็นผู้มิใช่ปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว...บุคคลผู้มีศรัทธา เลื่อมใสพึงทราบได้โดยฐานะ 3 ประการนี้แล บุคคลผู้ปรารถนาจะเห็นท่านผู้มีศีล ปรารถนาจะฟังสัทธรรม กำจัดความตระหนี่อันเป็นมลทิน บุคคลนั้นเรียกว่า ผู้มีศรัทธา” (อง.ติก. (ไทย) 20/42/205-206) และตามนัยสำคัญในทัศนะทางปรัชญากับวิถีชีวิตได้กล่าวว่า “คุณค่า คือ สิ่งที่มีมนุษย์ใช้ในการประเมินคุณสมบัติของสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติของพฤติกรรมมนุษย์หรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น ความคิด ทฤษฎีระบบต่างๆ คุณค่าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ คุณค่าทางจริยะหรือคุณค่าทางการประพฤติปฏิบัติ เช่น ดี ชั่ว ถูกผิด ยุติธรรม อยุติธรรม กล้าหาญ ขี้ลาด...” (พูนศักดิ์ กมล, 2562: 2)

6. บทสรุป

จากการศึกษา “คุณค่าและอิทธิพลของปราสาทแก้วที่มีต่อวิถีชีวิตชาวพุทธในอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์” พบว่า ปราสาท เป็นเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพและใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งศาสนสถานในแต่ละแห่งนั้นรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญหรือภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง จะเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกได้ว่าสร้างขึ้นในศาสนาและลัทธิใด ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา สรุปได้ใน 3 ประเด็น ดังนี้

1. ประวัติและความสำคัญของปราสาทแก้วอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทแก้วเกิดจากพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ พระปลั่ง ได้มาสร้างวัดและเรียกวัดแห่งนี้ว่า วัดปราสาทแก้ว ต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนในวัฒนธรรมขอม มีการสร้างปราสาทพระปิตเป็นปราสาทขอม ในราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 และได้มีการซ่อมแซมดัดแปลงปรับปรุงให้เป็นวิหาร (หรืออุโบสถ) ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อบุญสร้างอาคารมีหลังคาคลุม ในราวพุทธศตวรรษที่ 23-24 จนกระทั่งปัจจุบันทางวัดและชุมชน ยังคงใช้ประโยชน์ของปราสาทพระปิต เป็นอุโบสถสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

2. วิถีชีวิตของชาวอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ หัตถกรรม ผ้าไหม และหัตถกรรมเครื่องประดับเงิน ปะเก้อมหรือประคำ อันเป็นอัตลักษณ์ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นมากกว่าหลายร้อยปี สินค้าผ้าไหมและเครื่องเงิน จึงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน

3. คุณค่าและอิทธิพลของปราสาทแก้วต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธในอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ใน 3 ด้าน คือ 1) ด้านจิตใจ ปราสาทแก้วเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสร้างตามแนวคิดในเรื่องพุทธเจดีย์ 4 และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของพระปิต จึงเป็นเครื่องสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าอันเป็นสัญลักษณ์รูปแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจของชาวพุทธ และทำให้มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต ในการทำความดีละเว้นความชั่ว 2) ด้านสังคม ได้สืบสานประเพณีวัฒนธรรมอนุรักษ์ไว้ให้ชนรุ่นหลัง และความสามัคคีในครอบครัว อันจะส่งผลให้เกิดความสามัคคีในสังคมและประเทศชาติต่อไป 3) ด้านปัญญา ทราบความหมายในหลักธรรมและแนวปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

บรรณานุกรม

คณะกรรมการบริหารงานอำเภอลำทะเมนชัย. (2564). แผนยุทธศาสตร์พัฒนาอำเภอ 4 ปี อำเภอ ลำทะเมนชัย.

สืบค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2564. จาก <https://www.google.com/search?q=แผนยุทธศาสตร์พัฒนาอำเภอ+4ปี+อำเภอลำทะเมนชัย>.

คลังข้อมูลชุมชน. (2564). โครงการผ้าไหมทอมือกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านลำทะเมนชัย. สืบค้น เมื่อ 9 สิงหาคม 2564. จาก [https://www.sac.or.th/exhibition/24 communities/ kheawasirin/](https://www.sac.or.th/exhibition/24%20communities/kheawasirin/).

ชุมชนลำทะเมนชัย. (2564). ประวัติชุมชนลำทะเมนชัย. สืบค้นวันที่ 16 สิงหาคม 2564. จาก <http://khwao.blogspot.com/2015/05/blog-post.html>.

ประจำแห่งลำทะเมนชัย 3. (2564). ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านลำทะเมนชัย. สืบค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2564. จาก <https://sites.google.com/a/surinpakdee.ac.th/prakha-haeng-khe-wasin-ri-nth3/>.

ประเวศ วะสี. (2547). ธรรมชาติของสรรพสิ่งการเข้าถึงความจริงทั้งหมด. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พูนศักดิ์ กมล. (2562). คุณค่ามนุษย์แบบอัตวิสัยในมหาสติปัฏฐานสูตร. วารสารพุทธมัตต์. ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม).

ภาณุวัฒน์ เอื้อสาลย์. (2545). “การศึกษาพัฒนาการชุมชนโบราณบ้านพระปืด ตำบลบ้านแร่ กิ่งอำเภอ
เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี)**. ภาควิชาโบราณคดี
คณะโบราณคดี. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2550). **พุทธภาษิต ธรรมเทศนา**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาสถาบันลือธรรม.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์ พระครูสถิตวรัธน์ ฐานวโร. (2564). เจ้าอาวาสวัดปราสาทแก้ว. บ้านพระปืด ตำบลบ้านแร่ อำเภอ
เขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์, 16 สิงหาคม 2564.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. (2564). **ประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์**. สืบค้น วันที่ 16
สิงหาคม 2564. จาก https://www.m-culture.go.th/surin/ewt_news.php?nid=304&filename=index.

เสนอ นิลเดช. (2544). **ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

สามารถ เตจ๊ะวงศ์. (2545). ค่านิยมและพฤติกรรมในการดำรงชีวิตของข้าราชการครูที่มีหนี้สิน. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ (การศึกษานอกระบบ)**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สารจากผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์. (2556). **เส้นทางอารยธรรม มรดกล้ำค่าสุรินทร์**. สำนักงานจังหวัดสุรินทร์
ศาลากลางจังหวัดสุรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. พิมพ์ครั้งแรก. สุรินทร์ : Credits.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9. (2536). เล่ม 17.
กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9. (2558). เล่ม 30.
กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

สารานุกรมเสรี. (2564). **อำเภอเขวาสินรินทร์**. สืบค้นวันที่ 16 สิงหาคม 2564. จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/อำเภอเขวาสินรินทร์>.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2544). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2524). **แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย**.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Sweeney, J. C. & Soutar, G. N. (2001). Consumer perceived value: The development of a multiple
item scale. **Journal of retailing**. 77 (2) 2001: 203-220.